

УДК 331.54

А.В. Лаптева, асп.

Кіровоградський національний технічний університет

Еволюція розвитку системи підготовки кваліфікованих робітничих кадрів в Україні протягом ХХ століття

Стаття присвячена розгляду наукових поглядів еволюції розвитку системи професійної підготовки робітничих кадрів в Україні. Проаналізовано різні етапи еволюції розвитку системи професійної підготовки робітничих кадрів. Запропоновано напрями удосконалення підходів до її наукового узагальнення та подальшого вивчення досвіду розбудови систем професійної освіти і навчання.

освіта, професійно – технічна освіта, робітничі кадри, еволюція, система професійної підготовки, періодизація, інтеграція, глобалізація, професійна освіта

Науковий погляд еволюції розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів ніколи не залишався поза увагою дослідників. Потреби входження України у світовий економічний простір, реінтеграцію до світового культурно освітнього середовища також зумовлюють необхідність поглибленого та об'єктивного вивчення вітчизняного досвіду передачі виробничих знань, його зіставлення з міжнародним, відшукування найбільш оптимальних шляхів запровадження кращих надбань в українську освітню практику, прогнозування можливих тенденцій розвитку вітчизняної та світової системи професійної підготовки кадрів.

У цьому зв'язку дуже важливим є специфіка та особливості становлення системи професійної освіти і навчання робітничих кадрів в Україні, що передбачає розгляд етапів професійної підготовки у більш широких контекстах, поглибленої уваги до еволюційних коренів багатоаспектного процесу створення ефективних моделей професійної підготовки робітничих кадрів

Здобуття Україною незалежності актуалізувало як розбудови пошуки подальшого розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів, так і необхідність наукової реконструкції та узагальнення закономірностей, специфіки та особливостей їхньої генези. Кінець ХХ – початок ХХІ століття позначився приверненням уваги до проблем професійно – технічної освіти. На порядку денному постало завдання реформування галузі професійно-технічної освіти у зв'язку з кардинальною зміною вимог до якості кінцевого продукту. Світова глобалізація, міжнародна конкуренція, потреби національного ринку праці почали висувати нові, підвищені вимоги до кваліфікації робітників, а звідси, до змісту і форм їхньої професійної підготовки.

У вітчизняній та зарубіжній економічній науці налічується велика кількість наукових праць, присвячених цим питанням: загальному стану професійної освіти на початку ХХІ сторіччя (А. Гуржий, В. Зайчук, Н. Ничкало, О. Щербак), діагностиці, стану та розвитку педагогічної майстерності у професійних навчальних закладах (І. Зязюн, Т. Іванова, О. Панченко, М. Лещенко), забезпечення якісно нового кадрового потенціалу ПОН (О. Коваленко), теорії та практиці навчання, проблемам підготовки кадрів ПТНЗ (Р. Гуревич, В. Лозовецька, Л. Лук'янова, Н. Ткачова), загальному огляду

розвитку зарубіжної освіти (І. Курляк), реаліям професійної підготовки в зарубіжних країнах у контексті інноваційних змін (Н. Абашкіна) тощо.

Водночас, застаріла українська система підготовки кваліфікованих робітників з її втратами та проблемами, яка і за минулих часів в повній мірі не відповідала світовому рівню професійної освіти і навчання, почала суттєво гальмувати процес інтеграції країни до світового економічного та освітнього простору.

У зв'язку з цим, метою даної статі є вивчення різних наукових поглядів еволюції розвитку системи професійної підготовки робітничих кадрів та удосконалення підходів до її наукового узагальнення та подальшого вивчення досвіду розбудови систем професійної освіти в Україні.

Отже, комплексні завдання прогностичного, випереджувального характеру, що постали перед економікою, освітою та безпосереднім професійним навчанням кваліфікованих робітників в Україні не можуть не спиратися на вітчизняний досвід створення та розвитку систем підготовки робітничих кадрів.

Тому, подальший розвиток вітчизняної професійно – технічної освіти вимагає уважного ставлення до власної еволюції розвитку, змушує в сучасній соціально – економічній ситуації враховувати позитивний і негативний досвід в галузі професійно – технічної освіти.

Доведено, що дослідження останньої третини XIX – початку XX століття не містять спроб наукової періодизації професійної освіти і навчання промислово-ремісничих працівників. Наукове узагальнення цього феномену йшло за процесом розповсюдження професійно-технічного досвіду та фіксувало спроби створення та функціонування ремісничих училищ, професійних шкіл, профільних курсів з організації занять для поширення виробничих знань серед українського населення. Тривав збір та опис наукової інформації, здійснювалися перші спроби осмислення та наукової систематизації цього освітнього явища.

Після завершення соціально-економічних катаклізмів, пов'язаних з діями першої світової і Громадянської війн та жовтневого (1917 року) перевороту на теренах України розпочинаються активні пошуки щодо розбудови систем професійної підготовки робітників.

Протягом короткотривалого часу формальної державної незалежності початку 20-х років, яка характеризувалася певною культурною і мовною свободами та сприяла здійсненню самостійної освітньої політики, на Україні було створено унікальну систему професійної освіти, яка у відповідності до вимог свого часу складалася з трьох ланок: нижчої, середньої та вищої, була максимально орієнтованою на потреби народногосподарського комплексу та спрямовувалась вдало вирішувати соціальні проблеми молодого покоління.

Вивчення ряду досліджень дозволяє зробити висновок, що вперше періодизацію професійної підготовки робітничих кадрів було зроблено Веселовим А. у його праці «Низшее профессиональное – техническое образование в СССР» у 1961 році.

У становленні та розвитку професійно – технічної освіти в СРСР автор визначає п'ять основних періодів: 1) 1917 – 1920 роки; 2) 1921 – 1929 роки; 3) 1930 – 1940 роки; 4) 1941 – 1958 роки; 5) «розпочався із часу прийняття закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР...і триває нині» [1].

Періодизацію системи розвитку професійно-технічної освіти в Україні вперше було розроблено у праці М. Пузанова та Г. Терещенка «Очерки истории профессионально - технического образования в Украинской ССР» у 1980 році. Автори вказали на чотири періоди в розвитку професійно-технічної освіти: 1) дореволюційний період (початок XIX століття – жовтень 1917 року); 2) становлення радянської системи

професійно-технічної освіти (1917 - 1940 роки); 3) створення і розвиток системи державних трудових резервів (1940 - 1959 роки); 4) подальше удосконалення професійно-технічної освіти (1959 - 1980 роки). Віддаючи належне значущості такого висновку зауважимо, що автори, керуючись тогочасними ідеологічними вимогами щодо висвітлення національних процесів в СРСР, під поняттям «вітчизняна професійно-технічна школа» розуміли «систему професійно-технічної освіти СРСР і, в тому числі, Української РСР» [4].

Ряд суттєвих уточнень періодизації історії розвитку систем професійної підготовки робітників в Україні подано у монографіях та дисертаційному дослідженні І. Лікарчука «Проблеми підготовки робітничих кадрів в Україні (1920-1929 р.р.)», «Професійно-технічна освіта України: історичний шлях і перспективи», «Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні (1888-1988 рр.)», «Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: (1888-1998 роки), оприлюднених у 1996-1999 роках.

Так, спираючись на переконливі документальні свідчення, І. Лікарчук доводить, що підвалини нижчої професійної освіти в Україні було закладено ще у Київській Русі, коли за Ярослава Мудрого було засновано школу перекладачів і переписувачів книг; традиції професійної підготовки молоді продовжилися у діяльності ремісничих цехів українського середньовіччя, коли досить розвиненою була система індивідуального учнівства; знайшли свого розвитку у козацькому суспільстві; розповсюдження технічних знань, створення ремісничих шкіл, технічних училищ, курсів і товариств стало предметом опіки земств.

Спираючись на висновки дослідників, а також на виявлені ним архівні документи, І. Лікарчук конкретизує визначення хронологічних рамок першого етапу в розвитку підготовки робітничих кадрів на Україні, уведених до наукового обігу М.Пузановим та Г.Терещенком.

І. Лікарчук наголошує, що інтеграція системи підготовки робітничих кадрів у державну систему народної освіти сталася ще у 1920 році, коли на першій Всеукраїнській нараді у справі народної освіти обговорювалося та було прийнято «Схему народної освіти УСРР». Відповідно до цієї схеми система професійної освіти оголошувалася складовою частиною всієї освітньої системи України і поділялася на нижчу (масову) і вищу школи, що й було закріплено у Кодексі Законів про народну освіту УСРР, прийнятому у 1922 році [3].

Важливими узагальнюючими працями з еволюції розвитку системи професійно-технічної освіти України в цьому періоді, а саме у 1922 – 1929 р. р. є дослідження Ряппо Я. П. «Система індустріально – технічного образования. Его пути и реализация в УССР», «Советская профессиональная школа, ее место и значение в системе просвещения и в нашем народном хозяйстве», у своїх працях Ряппо Я. комплексно аналізував проблеми виникнення, розвитку та вдосконалення навчально – виховних закладів різного типу, досить ґрунтовно висвітлюється відмінності систем професійно – технічної освіти в Україні і Росії., Калініченко К. «Професійно – технічна освіта, як головна база всієї освітньої системи», Хаїт І. «Система робітничої освіти», Ястрембський В. та Авдієнко Н.О. «Система народної освіти», Альберштейн С. Сірополко І. «Професійна освіта на Україні», де було зроблено спробу висвітлити значення професійної освіти у справі розбудови соціалізму.

Таким чином, на підставі цих дослідження можна виділити наступні головні періоди в розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів в Україні:

Перший період – з кінця 80-х років XIX століття – до 1920 року. Після прийняття «Основних положень про промислові училища» в Україні, як і у всій Росії, розпочалося створення систем промислової, сільськогосподарської та жіночої освіти.

Ці системи існували до 1917 року. Впродовж 1917-1920 років жодному з урядів, що діяли на території України, не вдалося створити будь-яку систему професійно-технічної освіти.

Другий період – 1920-1929 роки. Період створення та становлення української системи нижчої професійної освіти. Він закінчився прийняттям урядових та партійних рішень про уніфікацію освітніх систем Росії і України. Зазначаючи, що реалізація більшовицької політики прискореної модернізації народного господарства значно активізувала вирішення кадрового питання та ініціювала створення широкої мережі закладів професійної робітничої освіти, є такі етапи:

1. 1921 - 1922 роки – в країні розпочалося економічне поживавлення і виникла гостра потреба в кваліфікованих кадрах та почався швидкий розвиток мережі професійної освіти дорослих;
2. 1923 - 1926 роки – сталося уповільнення темпів виробництва та згортання освітніх закладів;
3. 1928 - 1929 роки - розгорнулося масове промислове будівництво із нову постала проблема масової робітничої освіти;
4. 1929 - 1930 рр. – тривали активні пошуки шляхів вдосконалення професійної робітничої освіти.

Третій період – 1929 - 1940 роки. Підготовку робітничих кадрів було підпорядковано господарським наркоматам. Існували галузеві системи підготовки кваліфікованих робітників.

Четвертий період – 1940 - 1959 роки. У цей час була створена та діяла державна система трудових резервів, яка забезпечувала потреби народногосподарського комплексу країни в кваліфікованих робітничих кадрах. 1) 1949 – 1968 роки – створення і становлення гірничо - промислових профтехучилищ; організація технічних училищ; реорганізація закладів професійно – технічної освіти в міські та сільські ПТУ (1959-1965 роки); прийняття Закону «Про реорганізацію державних трудових резервів у державну систему професійно-технічної освіти» (1968 рік); пошук шляхів поєднання загальноосвітньої і професійної підготовки.

П'ятий період – 1959 – 1991 роки. Упродовж цього періоду відбулися: утвердження єдиного типу закладів освіти, де здійснювалася підготовка робітничих кадрів – середніх профтехучилищ; перехід до єдиних навчальних планів та програм; інтеграція професійно-технічної і народної освіти в єдину систему.

1969 – 1975 роки – перехід до підготовки кваліфікованих робітників з середньою освітою; створення Державного комітету професійно-технічної освіти (1969 рік); існування та становлення СПТУ як навчальних закладів нового типу; пошук організаційних форм загальноосвітньої підготовки і її поєднання з професійним навчанням, оптимізація виробничої практики у середніх профтехучилищах різного профілю; організація одночасного навчання учнів у профтехучилищах (з дворічним терміном навчання) і вечірніх (змінних) школах (починаючи з 1971-1972 навчального року); вдосконалення навчально-плануючої документації та обґрунтування вимог до навчально – методичної літератури; прийняття типового Положення про науково-технічну інформацію в системі ПТО (1971 рік).

1976 – 1983 роки – вдосконалення змісту і форм організації навчально-виховного процесу в СПТУ; нормативно-правове забезпечення основних напрямків діяльності СПТУ, зокрема, положень про ПТНЗ, про конкурси професійної майстерності, про бібліотеку (1976 рік); організація середніх вечірніх (змінних) профтехучилищ (1978 рік); перехід до науково обґрунтованої організації методичної роботи (1976 рік); визначення порядку поширення передового досвіду в системі професійно – технічної освіти (1979 рік); прийняття положень про методичну роботу

(1980 рік), про внутрішній контроль; затвердження кваліфікаційних характеристик керівників та інженерно-педагогічних працівників (1977 рік); прийняття Положення про майстра виробничого навчання (1978 рік); визначення порядку навчально-методичного забезпечення ПТНЗ (1977 рік); посилення уваги до самоосвіти інженерно-педагогічних працівників (1978 рік); надання педагогічним радам ПТНЗ права дозволу вступу випускників до денних навчальних закладів (1979 рік).

1984 – 1990 роки - утвердження СПТУ як єдиного типу ПТНЗ (1984 рік); подальше вдосконалення нормативно-правової бази шляхом прийняття положень: про СПТУ, про базове підприємство, про виробничу практику, про класного керівника (1985-1986 роки); перехід до комп'ютеризації навчального процесу (1985 рік); затвердження підготовки за новим переліком професій (1987 рік); розробка уніфікованих програм із споріднених професій (1987 рік); впровадження нових навчальних програм (1988 рік); надання профтехучилищам права здійснювати перепідготовку робітничих кадрів; передача відомчих училищ до системи Держкомітету з ПТО.

Шостий період – розпочався з 1991 року, з часу проголошення незалежності України. У цей час тривають пошуки власного шляху розбудови системи професійно-технічної освіти, адаптація її до ринкової економіки, приймається перший в історії України Закон «Про професійно-технічну освіту».

1991 – 1994 роки – пошуки шляхів реформування системи ПТО відповідно до програми «Освіта (Україна XXI століття)»; створення нових організаційно-педагогічних форм підготовки кваліфікованих робітничих кадрів. Починаючи з 1991 року відбувається зниження уваги до системи ПТО з боку державної влади, погіршується загальноосвітня підготовка учнів у профтехучилищах, зменшується кількість абітурієнтів та випускників ПТНЗ; здійснюється перехід до багаторівневої ступеневої системи навчання в закладах професійно технічної освіти.

Особливого аналізу та наукової деталізації, потребує сучасний період розвитку професійно-технічної освіти, який розпочався у 1991 році. Насамперед, йдеться про вплив на систему професійної робітничої підготовки економічної кризи кінця 90-х років XX століття та світової економічної кризи, що розпочалася у 2009 році; міжнародних та вітчизняних соціально-економічних і політичних чинників, процесів міжнародної глобалізації, світової конкуренції, перетворень у зовнішньому та внутрішньому ринках праці, факторів державної політичної нестабільності в нашій країні, погіршення демографічних процесів, трансформаційних прагнень та реформаційних спроб всередині системи.

Аналізуючи сучасний період розвитку професійно-технічної освіти, то було підготовлено та прийнято ряд нормативно-правових документів, що визначають напрями модернізації системи професійно-технічної освіти відповідно до сучасних вимог ринкової економіки і соціальної сфери демократичного суспільства, таких як: Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», Концепція професійної освіти України, Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні, Положення про ступеневу професійно-технічну освіту, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту професійно-технічної освіти».

На підвищення рівня професійно-технічної освіти спрямовані теоретичні положення Національної доктрини розвитку освіти, зокрема: створення мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці; забезпечення варіативності та гнучкості освітньо-професійних програм з урахуванням попиту на нові професії.

Винятково важливе значення також має нова Концепція розвитку професійно-технічної освіти в Україні, яка спрямована на обґрунтування перспектив розвитку професійно-технічної освіти, її модернізації в умовах динамічних соціально-економічних змін, впровадження нових механізмів подальшого вдосконалення цієї системи та її ресурсного забезпечення на початку ХХІ століття.

Однак, нові концепції розвитку мають суттєві недоліки, які увійшли в суперечність з сучасними потребами і вимогами суспільства.

Серед основних недоліків традиційного навчання можна назвати такі, як: повільне зростання ефективності процесу навчання, низька мотивація навчальних дій, відсутність помітної динаміки поліпшення якості освіти, незадовільна політехнічна культура майбутніх робітників на фоні скорочення термінів досягнення кінцевого результату у навчанні. До того ж для майбутніх робітників є досить проблематичним застосування на практиці здобутих теоретичних знань.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку система підготовки кваліфікованих робітничих кадрів має ґрунтуватись на інноваційній моделі розвитку, базуватися на сучасному законодавчому та нормативному забезпеченні науково обґрунтованих критеріях оцінювання якості навчального процесу, державних стандартах профтехосвіти, результатах моніторингу попиту та пропозицій потреби регіональних ринків праці у робітничих кадрах. Тому, на сьогодні, надзвичайно важливим аспектом є активізація діалогу між навчальними закладами системи ПТО, владою та громадськістю зокрема, через обговорення перспектив інституційного розвитку професійно-технічної освіти, оскільки вітчизняна освітня галузь обрала шлях кардинальних реформ входження до світового освітянського простору, поліпшення якості освіти.

Список літератури

1. Веселов А. Профессионально-техническое образование в СССР: Очерки по истории среднего и низшего профтехобразования / Веселов А. – М.: Профтехиздат, 1961. - 435 с.
2. Лікарчук І.Л. Проблеми підготовки робітничих кадрів в Україні (1920-1929 рр.) / І.Л.Лікарчук. - К.: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1996. – 206 с.
3. Ничкало Н.Г. Трансформація професійно-технічної освіти України. / Н.Г. Ничкало. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 200 с.
4. Пузанов М., Терещенко Г. Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР. – К., 1980.

А. Лантева

Еволюція розвитку системи підготовки кваліфікованих робітничих кадрів в Україні на протязі ХХ століття

Стаття присвячена розгляду наукових поглядів еволюції розвитку системи професійної підготовки робітничих кадрів в Україні. Проаналізовані різні етапи еволюції розвитку системи професійної підготовки робітничих кадрів. Предложено напрoвления усовершенствования подходов к ее научному обобщению и последующему изучению опыта систем профессионального образования.

A. Lapteva

The evolution of the system of training skilled workers in Ukraine in the XX century

The article is devoted to the scientific views of evolution of development of the system of the professional training of workings personnels in Ukraine. The different of the stages of evolution of development of the system of the professional training of workings personnels are analysed. Directions of improvement of its scientific generalization and subsequent study of experience of the experience of vocational education.

Одержано 13.03.12